

САВЕТОВАЊЕ "ПРАВНА ЗАШТИТА ЧОВЕКА У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА
И ОДГОВОРНОСТ ЗА ЗЛОЧИНЕ ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ И
МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА" И ОКРУГЛИ СТО "ЈУГОСЛОВЕНСКО
КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО У КОНТЕКСТУ НОВИХ УСТАВНИХ
РЕШЕЊА"

На Жабљаку је 15, 16. и 17. октобра 1992. године у организацији Савеза удружења за кривично право и криминологију Југославије одржано Саветовање на тему: "Правна заштита човека у оружаним сукобима и одговорност за злочине против човечности и међународног права" и Округли сто: "Југословенско кривично законодавство у контексту нових уставних решења".

I.

1.1 Југословенска научна мисао и судска пракса, од окончања суђења ратним злочинцима из другог светског рата, нису били иницирани у правцу суптилнијих кривичноправних анализа одредби везаних за ратне злочине и злочин геноцида, осим по питањима која су се иужно наметала у поступцима ратификације појединих међународних Конвенција везаних за наведену материју. На жалост, актуелна ситуација створила је потребу критичке анализе постојећих кривично-правних одредаба како би се избегли евентуални спорови при одређивању правне квалификације дела и утврђивању кривичне одговорности учесника, што је и определило тему одржаног Саветовања.

Мр Лазар Раонић, заменик Савезног јавног тужиоца, поднео је реферат на тему: "Правна заштита човјека у оружаној сукобу и одговорност за злочине против човјечности и међународног права", у којем је указао на могуће злоупотребе пропагандне активности, са последицом нарушавања правне заштите човека у оружаној сукобу и на трансформације које национални правни системи доживљавају у таквим ситуацијама, што доводи до промене квантума права и дужности грађанина, у корист дужности. Говорећи о значају међународне регулативе у овој области аутор је, после низа историјских чињеница на које се осврнуо, истакао значај решења датог у Допунском Протоколу I уз Женевске конвенције који намеће поштовање одредби међународног ратног и хуманитарног права независно од карактера сукоба (агресивни рат, ослободилачка или одбрамбена борба), обезбеђујући њихову при- мећу децидираним прописивањем да примена правила међународног права не одређује карактер оружаној сукоба.

"Оружани сукоби и заштита цивилног становништва", тема је реферата *др Љубишице Лазаревића*, професора Правног факултета у Београду, који се за ову тему определио на основу чињенице да је наведена категорија најугроженија у савременим оружаним сукобима, у којима се губи граница између фронта и позадине, а најмање заштићена, јер већина учинилаца полази од претпоставке да околности под којима се кривична дела извршавају онемогућују њихово откривање и кажњавање. Анализирајући биће кривичног дела из чл. 142. КЗ СРЈ (ратни злочини против цивилног становништва) аутор је не само издвојио његове конститутивне елементе, него и

повукао паралелу са сродним кривичним делима желећи да то судској пракси користи у евентуалним спорним случајевима.

Злочини против цивилног становништва представљају кривично дело са више алтернативно одређених радњи извршења, а из тога произлази да је за постојање дела довољно и предузимање само једне од наведених радњи, али не постојати само једно и када исто лице предузме више радњи извршења, без обзира што су оне учињене према различитим лицима, на разним местима и у различита времена.

Ово кривично дело обезбеђује заштиту цивилном становништву за време рата, окупације или оружаног сукоба. Истакнут је значај Другог Протокола уз Женевске конвенције донетог 1977. године, који домен примене Конвенције проширује и на оружани сукоб унутар једне државе, али искључује примену у случају избијања побуне, или других изолованих и спорадичних аката насиља.

Жртве овог ратног злочина могу бити само лица која се по правилима међународног права сматрају цивилним становништвом. У случају сумње којој категорији, цивилном становништву или ратном заробљенику, неко лице припада, предност треба дати категорији цивилног становништва, као повољнијем решењу.

Од посебног значаја утврђивање извршиоца овог кривичног дела, који може фигурирати или као наредбодавац или као непосредни извршилац. Наредбодавац није само лице овлашћено да издаје наређења, већ и лице које је у конкретној ситуацији фактички издавало наређење, нпр. државни функционери, страначки лидери. Борац или други учесник у оружаном сукобу могу се јавити као непосредни извршиоци, при чему је из тога увек искључено лице које припада категорији цивилног становништва.

Околност да се вршењем ратних злочина према цивилном становништву крше правила међународног права, иако наведена у самом опису дела, не представља његов конститутивни елемент, па није ни потребно да је обухваћена умишљајем учиниоца.

У другом делу реферата аутор је повукао паралелу између ратног злочина против цивилног становништва и других сродних кривичних дела издвајањем искључиво диференцирајућих елемената.

Разлика између ратног злочина против цивилног становништва и геноцида је у томе што је геноцид могуће вршити и за време мира, што извршилац може бити свако лице, а не само припадник оружаних снага и што је за геноцид неопходно постојање посебне намере: "потпуног или делимичног уништења неке националне, етничке, расне или верске групе".

Диференцирање кривичног дела убиства представника највиших државних органа у односу на кривично дело ратног злочина против цивилног становништва омогућено је, такође, постојањем посебне намере: "угрожавања Уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбедности СРЈ".

Уколико се као извршилац кривичних дела против живота и тела, имовине, достојанства личности и морала или других група кривичних дела чије радње представљају неку од алтернативно одређених радњи код кривичног дела ратног злочина против цивилног становништва, појављују лица која нису припадници оружаних снага, дело неће бити квалификовано као ратни злочин против цивилног становништва, а околност да је извршено за време оружаног сукоба представљаће отежавајућу околност.

Љубомир Прљета, Савезни јавни тужилац, је на почетку свог реферата "Ратни злочини и злочини геноцида", дао историјски преглед законских међународноправних решења истичући значај Нирибершке пресуде и Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида, нарочито због успостављања принципа личне одговорности шефова држава и других политичких и војних вођа за планирање и спровођење агресивних ратова; одговорности за чланство у злочиначким организацијама; формулисања међународ-

них кривичних дела и искључивања геноцида из категорије политичких злочина, чиме је омогућена екстрадиција учинилаца овог кривичног дела.

Учесницима Саветовања презентирана је и књига Љубомира Прљете "Злочини против човечности и међународног права", у којој је, између осталог, дат преглед пресуда Нирнбершког суда и других релевантних докумената.

У другом делу реферата аутор указује на извесне недоследности које су се испољиле како приликом суђења ратним злочинцима након другог светског рата (фелмаршал Листа), тако и у поступку настојања Југославије да осуди неосуђене ратне злочинце, који су се налазили у страним земљама (Андрија Артуковић), а које представљају напуштање духа и принципа Нирнбершке пресуде.

Аутор сматра да постојећа и негативна и позитивна искуства треба искористити као смернице при проналажењу и обезбеђивању доказа везаних за утврђивање злочина извршених у сукобима на територији бивше Југославије. На крају је истакнута и потреба преформулације постојећег чл. 141. КЗ СРЈ (кривично дело геноцида) у смислу искључивања и културног геноцида, поред већ предвиђених, физичког и биолошког.

У свом реферату "Ратни злочини против ратних заробљеника", др Бора Чејовић, професор Правног факултета у Крагујевцу, разјаснио је појам ратног заробљеника одређеног Женевским конвенцијама и указао на оправданост проширења категорије лица која се сматрају ратним заробљеницима, према Протоколу I уз Женевске конвенције, с обзиром на правила модерног ратовања. Израгање појма ратног злочина према ратним заробљеницима аутор је везао за питања права и дужности ратних заробљеника, постављених у Женевској конвенцији о заштити ратних заробљеника. И код ове категорије ратних злочина као извршици кривичног дела могу се јавити наредбодавац и непосредни извршилац, а кршење правила међународног права ни овде није конститутивни елемент кривичног дела. У даљем тексту реферата аутор указује на везу између кривичног дела из чл. 144 (ратни злочин против ратних заробљеника), чл. 150 (сурово поступање са рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима) чл. 150а (неоправдано одлагање репатријације ратних заробљеника).

"Кривична одговорност за геноцид и ратне злочине", тема је реферата др Драгољуба Атанацковића, професора Правног факултета у Београду. Вршење међународних кривичних дела намеће проблем кривичне одговорности државе, јер у Хашкој конвенцији изричито постоји само обавеза државе да накнади штету, као вид грађанскоправне одговорности у случају повреде одредаба Конвенције. Наведени проблем поларизовао је теоретичаре, и домаће и стране, *pro et contra*, што је аргументовано свим разлозима који се редовно износе по питању кривичне одговорности правних лица уопште.

Међу принципима индивидуалне кривичне одговорности установљеним од стране међународне заједнице посебан значај имају: принцип легалитета (супротна су мишљења по питању његове реализације - већина теоретичара сматрала је да је принцип испоштован тиме што су и пре Нирнбершке пресуде важиле одређене међународне норме засноване на принципима природног права и правичности); супрематије међународног права над националним (који је иницирао спор везан за питање мешања у унутрашње ствари суверене државе); принцип по којем се лице које крши законе рата не може позивати на имунитет; принцип у чијој основи лежи став да наређење претпостављеног не ослобађа учиниоца одговорности али може утицати на ублажавање казне (постоје неслагања око тога да ли наређење претпостављеног утиче на кажњивост, кривичну одговорност или противправност); одговорност организатора за сва дела произашла из злочиначког плана и принцип незастаривости (неједнако примењен у свим државама - неке државе су само продужиле рокове застарелости).

На основу свега изнетог аутор је заузео став о потреби стварања Међународног кривичног кодекса и формирања Сталног међународног кривичног

ног суда, као и органа који би био надлежан за извршење кривичних санкција које би Међународни кривични суд изрекао.

Др Живојин Алексић, професор Правног факултета у Београду, у реферату "Методика доказивања ратних злочина", обрадио је проблеме везане за ратне злочине са аспекта методике њиховог откривања и доказивања. Свако кривично дело са методичке стране има своје посебности које бивају потенциране условима у којима се врше ратни злочини, што је определило аутора реферата да изложи само специфичности везане за вршење убиства као најиндикативније радње извршења јер фигурира код свих врста ратних злочина и злочина геноцида. Након детаљно изложеног криминалистичког приступа, аутор посебно скреће пажњу на неопходност ангажовања припадника Међународног црвеног крста од тренутка откривања гробница или већег броја лешева па све до окончања експертизе, сугеришући прављење видеозаписа поред записника са скицама, фотографијама и налазима стурчака.

Процесни аспект, разматране проблематике, добио је своје место у реферату "Надлежност кривичних судова и кривична дела геноцида и ратних злочина", *др Стајка Бејатовића*, професора Правног факултета у Крагујевцу. Аутор је детаљно изложио одредбе везане за стварну, месну надлежност и решавање сукоба надлежности судова у кривичним стварима када су у питању ратни злочини и злочини геноцида. Посебно је издвојено питање стварне надлежности у случајевима када током кривичног поступка дође до престанка својства војног лица учиниоцу кривичног дела, јер на то питање не утиче само врста и тежина учињеног кривичног дела већ и својство учиниоца (грађанско, војно лице). Питање месне надлежности актуелизовано је сужавањем територије на којој важи Закон о кривичном поступку, али по мишљењу аутора сви постојећи *форуми* имају и даље своје оправдање.

"Правна заштита детета у оружаним сукобима" је тема реферата који је испред Савезног министарства унутрашњих послова поднео *др Зоран Вучинић*. Посебан значај у овој области имају Декларација о заштити жена и деце у кризним ситуацијама и оружаним сукобима и Конвенција о правима детета. Аутор у реферату разматра питање регрутације и коришћења деце у оружаним сукобима и њихове евакуације и идентификације. Међународна правила обавезују државе да у непосредним непријатељствима не ангажују децу испод 15 година, што је испоштовано у нашем Закону о војној обавези, али у наведеним међународним правилима није прецизно одређено у којим видовима индиректног ангажовања деца могу учествовати, што аутор правилно уочава као пропуст. Нерегулисан је и случај добровољног стављања деце на располагање оружаним снагама своје земље. Поред постојеће обавезе евидентирања деце путем картона са фотографијом и уношењем одређених података који се прослеђују Централној агенцији за трагање при Међународном комитету Црвеног крста, аутор указује на потребну допуну постојеће регулативе, с циљем обезбеђивања ефикасније идентификације евакуисаних малолетника и одсуства значајног става југословенског законодавца поводом тог питања. Излагање реферата окончано је закључком о неопходности издавања деце као посебне категорије жртви ратних злочина и злочина геноцида.

1.2. Изложени реферати иницирали су дискусију која је превазишла границе формалноправног аспекта и захватила социјално-патолошку и практичну страну проблема ратних злочина и злочина геноцида.

Др Жарко Јашовић, професор Дефектолошког факултета у Београду, истакао је актуелност изабране теме Саветовања, али је замерио што је сужавање фокуса проблема на правни аспект оставило по страни велики број стурчака који се баве социјалном патологијом са различитих аспеката, чиме би пренентивно и свако друго деловање на смањење криминалитета послератног периода могло бити ефикасније. Правилан приступ проблему захтева етиолошку анализу предратне и ратне ситуације која би омогућила

прикупљање релевантних података корисних при избору најеадекватнијих метода поступања у каналисању друштвених процеса.

Др Миланка Вешовић, професор Правног факултета у Сарајеву, осврнула се на веома интересантне проблеме легалитета у међународном кривичном праву и наређења претпостављеног. Појединач у међународном кривичном праву не одговара држави него међународној заједници што се кривично на принципу супрематије међународног права над националним, а као консеквенцу има негирање принципа легалитета принципом владавине природног права над националним законима који су у супротности са "унутрашњом моралности" која се налази у основи општеприхваћеног система природног права и правичности. Питање заповести претпостављеног је дискутабилно и слојевито и сходно томе захтева дубљу анализу на основу које би био формулисан општеприхваћени став по том питању. Данас, у теорији, присутни су бројни ставови који решењу проблема прилазе на различите начине: превласт интереса војне службе; друштвени интерес као примаран; осећање послужености као доминантно или постојање заблуде о противправности.

Ђорђе Трифуновић, заменик војног тужиоца, предочио је практичне проблеме са којима се сусрећу војни судови, а који су последица превласти политичких интереса над потребама које произлазе из реалног стања. Тиме што није проглашено ратно стање онемогућен је прелазак војних судова на начин рада прилагођен тој ситуацији и уједно се учињена кривична дела не квалификују као класична кривична дела него као ратни злочин.

Љубомир Прљета, Савезни јавни тужилац, полазећи од чињенице да је на међународном плану покренуто питање суђења за ратне злочине учињене на територији бивше Југославије, истакао је као неопходно активно учествовање надлежних органа СРЈ у прикупљању доказа о ратним злочинима и злочинима геноцида, као и доказа о кривици лица осумњичених за учествовање у вршењу ових кривичних дела и презентирања прикупљеног материјала међународној јавности.

1.3. Иако нелогично, евидентно је одсуство многих стручњака који су могли дати несумњив допринос у разматрању проблематике Саветовања, која је већ дуже време присутна у круговима стручне јавности. Правна питања и изнета искуства, која су чинила основу овог Саветовања, указала су на неопходност даљег ангажовања, поновним окупљањима стручњака, у правцу изнајлажења решења која би почивала на принципима правичности и хуманости. Правила међународног ратног права, која по свом карактеру више представљају препоруку за деловање него што имају снагу обавезности, морала би бити кодификована и реализована кроз активност Међународног кривичног суда чије је оснивање неопходно.

II.

У наставку Саветовања одржан је Округли сто посвећен будућим правцима развоја кривичног законодавства условљеног постојећим уставним решењима, који је отворио и завршну реч дао проф. др Љубиша Лазаревић.

Уставна формулација која се односи на законодавну надлежност у области кривичног права, како истиче проф. Лазаревић, није прецизирала која материја ће бити обухваћена савезним законодавством, а која републичким, тако да ће компетенција за део материје зависити од тумачења, ужег или ширег, или од политичког договора између федерације и република. Ни по питању смртне казне, у Уставу, није заузет децидни став јер могућност прописивања смртне казне није везана за природу кривичног дела него за формални елемент, тј. којим је законом дело прописано. Проф. Лазаревић сматра да се као најбоље решење намеће промена Устава пре измена кривичног законодавства. По питању рока остављеног за усклађивање кривичног законодавства са уставним решењима, заузет је позитиван став, јер дуг рок омогућаје темељно преиспитивање садашњих решења у кривичним за-

конима и отклањање раније уочених недостатака, али са друге стране, овако дуг рок има и одређене слабости - дуже време ће се примењивати превазиђене законске одредбе. Замерно је што се науци даје маргинално место у односу на креирање закона и уочено је негативна појава тек накнадног ангажовања стручњака, када је израда Нацрта закона већ окончана.

Ставови изнети у дискусији, која је представљала окосницу Округлог стола, концентрисали су се око питања јединственог кривичног законодавства, којем се приступило са различитих аспеката, а у којој су учешће узели: В. Попадић, др Б. Чејовић, др Ж. Јашовић, Љ. Прљета, С. Радовановић, С. Видовић, С. Пановић-Ђурић, Н. Делић и др Д. Атанацковић.

Уставно решење о задржавању подељене законодавне надлежности у кривичној материји, је било најмање очекивано и доказ је више да ни оваог пута није уважено мишљење стручне јавности која се скоро две деценије непрекидно залаже за поновно успостављење јединствене надлежности у области кривичног права. Комисија ангажована на изради Нацрта кривичног закона Републике Србије, застала је са радом у време доношења Устава СРЈ, јер се очекивало сасвим супротно решење које би, да је усвојено, рад Комисије усмерило у другом правцу. Усвојено решење о подељеној законодавној надлежности није прихватљиво ни у области извршења кривичних санкција, јер то није материја у којој се испољавају специфичност, а јединствен закон би омогућио ефикаснију ресоцијализацију и економичније коришћење расположених установа и средстава.

Уколико до уставних измена не дође у догледно време, уз претпоставку постојања сагласних политичких ставова федерације и република о доношењу јединственог кривичног законика, чл. 79. Устава СРЈ даје такву могућност: "Савезна скупштина може, на заједнички предлог република чланица, савезним законом уредити и друга питања која нису у надлежности СРЈ".

Не губећи наду да идеја коју подржавају толико дуго и толико упорно, ипак може заживети, учесници Саветовања изабрали су радно тело у саставу: проф. др Љ. Лазаревић, проф. др Б. Чејовић и асистенти Н. Делић и С. Пановић-Ђурић, које треба да уобличи закључке Саветовања и да их презентира Министарству правде Србије, Министарству правде Црне Горе и савезном Министарству правде.

Одржано Саветовање још једном је потврдило тежњу стручњака да дају свој допринос концептирању најбољих законских солуција које би пракси омогућиле најефикасније и најправичније функционисање.

*Наташа Делић, асистент-приправник
Силвија Пановић-Ђурић, асистент-приправник*